

all-you-can-think

**szellemi svédasztal Budapesten, a Széna téren
Bujdosó Attila 2007 BME Középülettervezési Tanszék**

7	8	15	23	31	39	47	55
2	10	16	24	32	40	48	56
all-you-can-think	9	17	25	33	41	49	57
3	11	18	26	34	42	50	58
4	12	19	27	35	43	51	59
5	13	20	28	36	44	52	60
6	14	21	29	37	45	53	61
6	14	22	30	38	46	54	61

Egy diplomamunkának az a célja, hogy összefoglalja az egyetemi tanulmányokat, egy összegző választ adjon arra a kérdésre, hogy mit tanultunk az egyetemen? Úgy vélem, hogy lehetetlen pontosan körülhatárolni, hogy tudásom mely részei azok, amelyeket az egyetemi oktatás keretein belül, az egyetemi tanulmányaim alatt, az építészetről szereztem. Mint ahogyan azt sem lehet szétválasztani az építészettől, amit ez idő alatt a világról vagy magamról megtudtam. Így kézenfekvőnek tűnik, hogy a kérdést ne szűkítsem az egyetemi időszakra, keretekre és az építészet tárgykörére, hanem a dolgok egészével foglalkozzam.

Írtam egy szöveget, amelyben arra kerestem választ, hogy miként lehet felfejteni mindazt, ami az évek során felhalmozódott bennem? Milyen módon lehet rendszerbe foglalni ahhoz, hogy vizsgálni lehessen? És egyáltalán, **mi célja lehet a megismerés térben és időben történő kiterjesztésének?**

A gondolatok rendszerezéséhez segítségül vettem hétköznapi életünk navigációs eszközeit, a térképet és az időtengelyt, amelyekkel a gondolataim térbeliségét és időbeliségét vizsgáltam. **Gondolattérképet rajzoltam és naplót írtam** – mint ahogy tettem ezt már hosszú évek óta, csak nem ennyire tudatosan.

Belsőnk feltérképezése tanulási folyamat: **az emlékeinket is meg kell tanulnunk, csakúgy mint a gondolatainkat.** Ezért a továbbiakban azt vizsgáltam, hogy ennek a megismerési folyamatnak melyek lehetnek az eszközei – a rögzítés, a rendszerezés és a megfogalmazás – és melyek lehetnek a korlátai: a terjedelem, a megnevezés kényszere, a ráfordítás szükségessége, a nyelv és a pontatlanság.

Az elején tehát arról írtam, hogy a gondolataink milyen szerepet játszanak életünkben, hogy melyek azok a módszerek, amelyekkel megtanuljuk őket, és hogy miként lehetünk képesek kiigazodni közöttük. Azután pedig a gondolatok és építészet viszonyát igyekeztem körüljárni.

Gondolatok és építészet

Érintettem azt az elméleti kérdést, hogy a gondolatok belső térbelisége, rendszere mennyire tekinthető építészetnek. Foglalkoztam a gondolatok személyes volta és az építészet közügy volta között fennálló ellentmondással. Arra az eredményre jutottam, hogy a közösséghez való viszonyunkból és saját személyiségünkben fakadó késztetések lehetnek olyan erősek, hogy gondolatainkat közügyvé emeljék. Azaz minden gondolat, amely hatni akar vagy hatni képes – szükségképpen közügy.

Későbbiekben a hatás és hatódás folyamatát elemeztem, melyhez egy képet hívtam segítségül:

A levegőben sok apró, pici, pollenszerű részecske lebeg, amelyek az inspiratív tartalom egységnyi hordozói. Minél több ilyen pollennel találkozunk, minél több kerül látókörünkbe, annál nagyobb eséllyel ragadják meg figyelmünket és lehetnek ránk hatással.

A pollenhasonlat alapján az inspirálódás folyamatában hat esetet különböztettem meg, de ezek gyakran keveredő, nem pontosan körülhatárolható kategóriák: a sűrűsödési pont, a gyűjteménybe helyezés, a lelassulás, a mozgás, a közvetítés és a tudatmódosítás.

Mivel a diplomaterv feladat egy épület megtervezése, ezért diplomámhoz az előző írás elkészülte után programot és helyszínt kerestem.

All-you-can-think

Japánban a különböző emberi szükségletek túlzó kielégítésére épülő szolgáltatások¹ mintájára alkottam meg a **kangaehodai** fogalmát. A kangaehodai egy olyan helyet jelöl, ahol – a Tokióból származó Pecha Kucha Night előadások mintájára – korlátlanul fogyaszthatunk szellemi javakat. Nem más, mint egy szellemi svédasztal, ahol addig inspirálódhatunk, amíg bírjuk ésszel, ahol annyi inspirációt szívhatunk magunkba, amennyi belénk fér. Magyarra nehéz ezt lefordítani, angolul „all-you-can-think”.

A pollenhasonlatot követve (de kikerülve a didaktikus funkció megfeleltetést) az alábbi funkciók kerülnek az épületbe: kávézó (a süllyesztett szintű közparkhoz kapcsolódik), találkozóhely (az utcához csatlakozóan), vertikális köztér, előadótér, bár, terasz, kiállítótér, meditációs tetőterasz. Az épületben a tényleges belső tér és a köztér aránya a szokásostól jócskán eltér – a köztér javára.

Budapest, Széna tér

„A huszonegyedik század hajnalán már joggal elvárható az öntudatos jelenlét és határozott magatartás egy kulturális intézménytől. Sendai Mediatheque, Tate Modern, Mori Art Museum, Kunsthaus Graz... és még sorolhatnánk azokat a cseppet sem visszahúzódó épületeket, amelyek szándékosan markáns megjelenésükkel vétetik észre magukat. (Más kérdés, hogy egy jó múzeum nem szorítkozik kizárólag épített keretek, falak közé. Ideális esetben jelen van mindenütt a városban, szembejön az utcán, lépten-nyomon belebotlik az ember, kikerülhetetlen, és odadörgölőzik az ember arcába.) ...„betolakodik” egészen a város szívébe, mint egy háromdimenziós kultúrspam.”²

Ezért Budapest legforgalmasabb csomópontjait (Moszkva tér, Nyugati tér, Móricz Zsigmond körtér, Blaha Lujza tér) tanulmányoztam, végül a Moszkva tér nyúlványának tekinthető Széna térre esett a választásom. A Mammut üzletközpontok, a villamosmegálló, a buszpályaudvar, az éjszakai buszmegálló, a Millenáris Park közelsége együttesen generálja azt a gyalogos forgalmat, amelytől az intézmény fókuszpontba kerül.

1 Ilyenek a *tabehodai* (korlátlan ételfogyasztás), *nomihodai* (korlátlan italfogyasztás), *karaoke* (korlátlan szórakozás), *mangakissa* (mangakávézó, netkávézó; korlátlan információ), *love hotel* (korlátlan élvezetek)... Közös jellemzőjük, hogy meghatározott díj fejében annyit ehetünk, ihatunk, mulathatunk, stb. amennyi jólesik.

2 Bujdosó Attila: KUMU; Észtt Művészeti Múzeum, Tallinn, Észtország – in: Alaprajz 2007/1. p.28-31.

Diploma?

A dolgok egésze

A diplomamunka az egyetemi tanulmányok lezárásaként összefoglal, legalábbis egy összegző választ keres a kérdésre: Mit tanultam az egyetemen? De vajon szétválasztható-e mindaz, amit az egyetemen belül vagy kívül tanultam? Az a tudás, amit az egyetemi éveim alatt sajátítottam el, vagy amit már előtte is tudtam? Vajon megkülönböztethető-e az, amit itt az egyetemen tanítottak, vagy amire magamtól jöttem rá csupán életkorom okán? És van-e értelme különválasztani az építészettől mindazt, amit ez idő alatt a világról vagy magamról megtudtam? Ha ez egyáltalán lehetséges... Mindenesetre aligha úszhatom meg, hogy az egyetemi évekre szűkített kérdés helyett a dolgok egészével foglalkozzam.

Hogy mindez mire jó? Erre a kérdésre az a válaszom, hogy **alapvetően nem szeretünk élni csakúgy, bele a nagyvilágba.** Megnyugtató érzés tudatában lenni életünk valamiféle lenyomatával, ami **mintegy bizonyítéka annak, hogy létezőnk**, és létezésünk nem hiábavaló véletlen. És még ha a bizonyosság az élet konkrét értelmét nem is segít megtalálni¹, de mindenképpen önbizalmat ad a további kereséshez, és mint ilyen: motivál és inspirál.

További kérdés, hogy mindazt, ami az évek során felhalmozódott bennem, miként lehet felfejteni? Milyen módon lehet rendszerbe foglalni ahhoz, hogy vizsgálni lehessen? Egyáltalán, mi az a valami? Mert itt korántsem csupán tudásról van szó, hanem tapasztalatokról és élményekről, benyomásokról és érzésekről, emlékekről és gondolatokról. Olyan dolgokról tehát, amelyek segítségével az ember pozícionálhatja magát a világban, és amelyekben egyszerre van jelen szubjektivitás és objektivitás, irracionális és racionalitás. Szerencsére a szubjektivitás éppen segítségünkre lehet belsőnk feltérképezésben. Megcáfolhatatlan állításokat tenni mindig nehéz, **könnyű viszont szubjektívnek lenni.**

További érvelés az irracionális mellett

Az ember szeret élni és szeretne minél tovább élni. Az életünk korlátlan meghosszabbítására nincsen mód, már annak is örülhetünk, ha száz év adatik nekünk. Ezért helyesebb, ha úgy fogalmazzuk meg: az ember szeretne minél többet élni – ahol a *több* szó nem lineáris értelemben értendő. A matematikában a végtelen kétfajta formáját különböztetjük meg: az összeadás szerinti végtelent és a felosztás szerinti végtelent. Ezzel a hasonlattal élve: mivel az emberi élet időbeli korlátossága miatt az összeadás szerinti végtelen irányába nem tudunk elmozdulni, ezért szükségszerűen a felosztás szerinti végtelenhez folyamodunk. Mohó vágyunk teljesítésének lehetősége tehát az élet sűrűségének, másképpen szólva mélységének növelésében rejtőzik.²

Ennek többféle módja van: a szeretet, a hit, az elhivatottság – mind egytől egyig az élet végtelen mélységeig történő kiterjesztésének lehetséges módjai, általános gyakorlatai. Ezek közé az irracionális jelenségek sorolom még a művészetet, mint a katartikus élménykeltés alapvető eszközét. Mert ugyanúgy ki tud tágulni a világ egészen a végtelenségig egy szem művészetben, mint életünk szerelmében.

A hosszú idő alatt bennem felhalmozódott szellemi tartalom elemei távolról nézve sem nevezhetők racionálisnak, ellenben teljeséggel át vannak itatva a szubjektummal. Naplóba írt gondolatfoszlányok vagy hosszú eszmefuttatások, nyúlfarknyi blogbejegyzések, élményszilánkok és ismeretmorzsák összessége – ez minden részletében **szubjektív. De hát az egész világ az!**

Amit teszek, tulajdonképpen nem más, mint egy racionális érvelés az irracionális létjogosultsága mellett, olyan érvelés, amely kikezdi, megkérdőjelezi, sőt elutasítja az objektivitás kizárólagos igényét. Ha meg kellene nevezni: objektív szubjektivitás.

1 ...hahh, leírtam én azt már jó régen, hogy az életünk értelme tulajdonképpen nem más, minthogy az élet értelmét keressük...

2 Ha a $[0, 1]$ intervallumot tekintjük, a $\left\{ \frac{1}{2}, \frac{1}{3}, \frac{2}{4}, \frac{1}{4}, \frac{2}{5}, \frac{3}{5}, \frac{4}{5}, \dots \right\}$ felsorolással az arisztotelészi algebrában létező összes szám felsorolható. (Domokos, 2004.) Viszont könnyen megállapítható, hogy a szakasz hézagos, ugyanis bizonyos számok (például a szabályos ötszög oldalának és átfogójának az aránya, más néven az aranymetszés) hiányoznak ebből a felsorolásból. Hogy a teljes folytonosságot elérjük, *szükség van* az irracionális számok bevezetésére. Ezzel a matematikai hasonlattal azt bizonygatom: ahhoz, hogy az élet teljességét megkapjuk, *szükség van* az irracionális tartalmakra.

Analógia a belső és a külső között

Fontos továbbá, hogy e sokaság elemei nem egymástól elszigetelten léteznek, hanem kapcsolatban vannak egymással; viszonyuk nem csupán egymás mellettségi, hanem a köztük fennálló – egymásra utaló vagy egymásból következő – kapcsolódásokkal együtt alkotnak rendszert. Belső gondolataink szövevényes, olykor szinte áttekinthetetlen kapcsolatrendszerében összetettségében hasonlít ahhoz a külső világhoz, amiben élünk. Kézenfekvő tehát belsők felkutatására egy külső analógiát választani, ami az emberi élet maga.

Tér és idő

„Abból indulok ki, hogy **mi, emberek az idő és a tér rendjében élünk.**” Annak, hogy életünk kereteit az idő és a tér határozza meg, legékesebb bizonyítéka, hogy állandóan viaskodunk velük, folyton lazítani szeretnénk az idő és a tér szorításán, szabadulni akarunk az idő és a tér fogságából. Nem tudunk megbékélni azzal, hogy egy adott időpontban csak egy helyen lehetünk jelen, emiatt a világot csak részeiből felépítve, soha nem teljességében ismerhetjük meg. Mint ahogy nehezünkre esik elfogadni azt is, hogy a jelenségeknek kezdete van és vége, ahogy születés és halál keretezi a magunk életét is. (Papp, 2004.)

„Az emberi lét dimenziói meghaladhatatlanok”, természetünknél fogva mégis küzdelmet folytatunk az idő és a tér hatalma ellen, bár tudjuk a lelkünk mélyén jól, hogy ez a küzdelem kilátástalan. Együtt kell élnünk a tragikus belátással, hogy mindig a jelenben létezzünk, amit a múlt és a jövő, emlékezetünk és vágyaink határoznak meg; el kell fogadnunk, hogy helyváltogatásunk és az ezzel járó tapasztalás lehetősége elenyésző a tér végtelenségéhez képest. (Papp, 2004.)

Mi haszna van a megismerésnek?

Röviden szót kell ejteni arról, hogy mégis **mi célja lehet a megismerés térben és időben történő kiterjesztésének.** Az ember „makacsul hisz abban, hogy a múlt eseményeiből tanulságokat vonhat le a jövőre nézve, s a más helyeken szerzett tapasztalatok segíthetnek problémái megoldásában.”³ Hiszünk abban, hogy ha máshol érvényes összefüggéseket tárunk fel, akkor azokat vonatkoztathatjuk a saját környezetünkben előforduló esetekre. Jóllehet nem vagyunk képesek urává válni a térnek és az időnek, megpróbálhatjuk viszont a lehető legjobban feltárni az összefüggéseit, hogy kiismerjük magunkat benne. Hogy ne tévedjünk el. (Papp, 2004.)

A térbeliség és időbeliség elvont fogalmak, amelyeket **térkép és időtengely** formájában tudunk elképzelni vagy megjeleníteni. Előbbi a világ térbeli kiterjedésében segít eligazodni úgy, hogy leképezi és ábrázolja a térbeli viszonyokat. Utóbbi az események sorát fűzi fel egy vonal mentén, a dolgok ilyen sorrendiségét nevezzük a sors fonalának vagy történelemnek:

„Az élet a sors egysoros verse.”

A térkép és a történelem mindennapi életünk alapvető navigációs eszközei. Az idő és tér, mint látjuk, nem csak korlátozó, gátló, hanem formáló, formát kínáló kategóriák is.

3 Az orvos honnan tudja, hogy egy betegséget hogyan kell meggyógyítani? Vagy korábban kezelt már valakit ezzel a betegséggel, vagy máshol másvalakik már kezelték, és az ezzel kapcsolatos tudásukat – közvetlenül vagy közvetett módon – megosztották vele. Tehát más időből vagy más helyről származó tapasztalatokat felhasználva oldja meg a feladatát. Nekünk, építészeknek nem a gyógyítás, hanem az alkotás a feladatunk, bár a diagnózis semmivel sem könnyebb, mint az orvoslás esetén.

Gondolattérkép és napló.

Analógiaként nyúltam a külső élethez, hogy arról a bennem, bennünk zajló folyamatokra vonatkoztatni lehessen. Összevetve a világ dolgait a belső dolgainkkal, megfeleltetve a külső környezetet a belső környezettel, adoptálhatjuk a valós életünkben létező leíró-értelmező rendszereket, navigációs eszközöket a belsőnk felkutatására. Ilyenformán a következő megfeleltetések adódnak: **a térképnek a gondolattérkép, az időtengelynek a napló.** A szubjektum térbeli leképezése a gondolattérkép, a személyfejlődés történetírása a napló.⁴

A gondolattérkép

A térképeknek van egy lényeges tulajdonsága, hogy lényegében csak akkor értelmezhetőek, ha az elemeikről minimális információval rendelkezünk. Hiszen ha számunkra megkülönböztethetetlen, jellegtelen, semmitmondó elemek vannak a térképen, akkor az azok közötti kapcsolat is közömbös számunkra. Gondoljunk egy olyan rajzra, amelynek ábrázolási nyelvét nem ismerjük: nem tudjuk, hogy melyik vonal micsoda, melyik szimbólum mit jelent. Ez a vonalhalmaz csupán egy érdektelen minta, akár egy Burda-szabásminta, akár a csillagközi tér térképe is lehet.

A térkép, mint az egymáshoz való viszonyulás rendszere önmagában értelmetlen tehát; értelmét a felvonultatott, létező tartalmak jelentéséből nyeri. Emiatt viszont kitüntetett szerepe van annak nyelvnek⁵, amellyel felismerjük és megértjük az elemeket, illetve annak az előismeretnek, amely segítségével fogalmunk van, vagy fogalmat tudunk alkotni róluk. Ezek hiányában, a számunkra értelmetlen elemek egymás mellettiségéből csak egy minta adódik. A feltérképezés tehát több egyszerű orientációnál, sokkal inkább a felkutatás, a megismerés, a szükséges tudással való felvérteződés folyamata.

Gondolataink sajátos térbeliségét az asszociációs kapcsolatok határozzák meg, hasonlóan az ismeretségi kapcsolatok által kirajzolt szociális hálózathoz. Vajon igaz-e a hat lépés távolság elmélet⁶ a gondolataink esetében?

A napló

Másik lehetőség a gondolatok strukturálására azok időbeli tengelyre illesztése, ami például naplóírás formájában valósulhat meg. Fontos kihangsúlyozni, hogy a gondolatok és élmények rögzítésének eszközeként korántsem kizárólag a szövegre gondolok. Egy skiccfüzet, egy sorba rendezett fotóalbum vagy egy emléktárgy-gyűjtemény is napló. A hagyományos naplóírás esetében a szöveges feljegyzések kiegészítése nem textuális elemekkel korlátozottan, általában csak körülményesen valósulhatott meg. A blogoszférában viszont az audio-vizuális anyagok beillesztése – csakúgy mint az utalások és kommentárok rendszerében rejlő visszacsatolási lehetőségek – általános és szerves részévé váltak a kommunikációnak.

A napló tartalmi egységei önmagukban, egyesével is életképesek, nagy számban viszont egy adekvát szervezőerő – a lineáris tengely – nélkül könnyen gerincét vesztett gondolathalmazokká esnek szét.

4 Az, hogy a térképhez és a naplóhoz lyukadtam ki, véletlennek tűnhet, de tudom, hogy ez a két dolog már korábban is bennem élt. Gyermekkorom óta szeretem a térképeket – utazási mániámhoz hasonlóan ezt is a szüleimtől örököltem. Naplót már egészen régóta, és több formátumban párhuzamosan írok. Amikor elkezdtem a diplomámmal foglalkozni különleges aktualitása volt a naplóírásnak: akkor volt kerek tíz éve, hogy hozzáláttam első (személyes, hagyományos, papíralapú) naplóm írásához.

5 Meg lehet tanulni egy nyelvet szókinccs nélkül, de így a nyelvtani szabályok összessége csupán egy értelmetlen logikai rendszer. Hasonlóan a nyelv szókinccse nyelvtani szabályok hiányában értelmezhetetlen hangok halmaza. Ettől persze külön-külön még mindkettő lehet gyönyörű.

6 A **hat lépés távolság elmélet** szerint a Földön bárki kapcsolatba hozható bárkivel egy ismeretségi láncon keresztül, melyben a két végpont között maximálisan öt elem van. Forrás: Wikipédia

alakul álomadalom alvás alvástalanság átmeneti boldogság azért jó is azért nem szar **barcelona** basszus
 befogadhatatlanság bepiálva **bizodalom** bizonytalanság **bor** buli busz célok cork csörgedezés de rég is... dunaújváros
 egyetem egyre közelebb egy helyben éjszakai busz elegendem van elmegy előre menekülök ennyi erővel jó is lehetne esetem eső
 évés **fáradtan** fáradtság fejlődés **felcsigázottság** felismerés függés gyógyulás hajnalban haladás hatniakarás hát igen
 helyette hinni kell hol? holnap hurrá hűű idővel indulás indulni nem akarás **írás** is is itthon itthon turistának lenni izgalmas
 jóleső fáradtság jövőbenezés jó lesz karácsony katarzis kavarodás **kávé** kellemes kéne kérés készen készülődés kgp
 kipihenve kit érdekel? kit érdelek? költözés **konklúzió** korrekt következő életemben... lassan **leadás** lehetőség
lelkesezés lemaradva lendületben lerázni lesz majd valami **levertség** magamra erőltetett ignorancia majd egyszer másnap
 másnaposság **ma sem** megbizonyosodás meghatódás menni miért is **milán** minden szar mi van? most
 most már aztán tényleg múlt munkában **muszáj lesz** naná hogy nátha na és akkor mi van? na most mi lesz?
nemalvás nem akarózik nem érdekel **nem is olyan rossz** nem tudom nyugodtság orvoshallgató pecha kucha pörgés
 rákészülés részegség rosszullét **semmi se** sínen **sirály** start sült gesztenye szenvedéllyel szobrász
talánság talán **egyszer** talán mostmár tizenkét óra too many people tudok élni **várakozás**
 varga ferenc vásárlás végre valami vicces wb zajzene

A megismerési folyamat eszközei

Az ember tehát össze akarja gyűjteni tapasztalatait és „dokumentálni akarja, vagyis rögzíteni, hogy megmentse a feledéstől, azaz az idő múlásától” valamint kivonni „a tér törvénye, a helyhezkööttség alól”. (Papp, 2004.)

A rögzítés

Egy emléktárgy megőrzése vagy egy naplóbejegyzés valójában ugyanolyan eszköz az élmény vagy a gondolat direkt rögzítésére. Az emlékezés asszociatív módon működik, amely képzettársítás beindításához szükségünk van katalizátorra. A leggyakrabban elhangzó ellenérv az emlék(eztető)tárgyak gyűjtésével szemben az, hogy „ami fontos, arra úgyis emlékszem”. Ez téves elgondolás, mert az emberi elme egyszerűen nem így működik. Az emlékezet kialakulásához szükség van bizonyos körökre, mindennapi rutinokra, ami tulajdonképpen a tanulás folyamata. **Az emlékeinket is meg kell tanulnunk, csakúgy mint a gondolatainkat.** Ebben fogódzkodóra van szükségünk kizárólag azért, mert képtelenek vagyunk mindent (bármit) azonnal megjegyezni. Hogy a gondolatainknál és emlékeinknél ez a segítség egy rövid naplóbejegyzés, egy fénykép, valamilyen emléktárgy vagy egy gyűrt belépőjegy, lényegében mindegy.

A rendszerezés

Az egyetemi előadáson való jegyzetelés több egyszerű dokumentálásnál, hiszen a tananyag papírra vetését annak „előemésztése” előzi meg: mi a lényeges információ és mi nem az, hogyan lehet azt tömören visszaadni, stb. Pusztán azáltal, hogy végiggondoljuk, fejben rendszerezzük, majd lejegyzeteljük az elhangzottakat, félig már rögzült is az anyag.

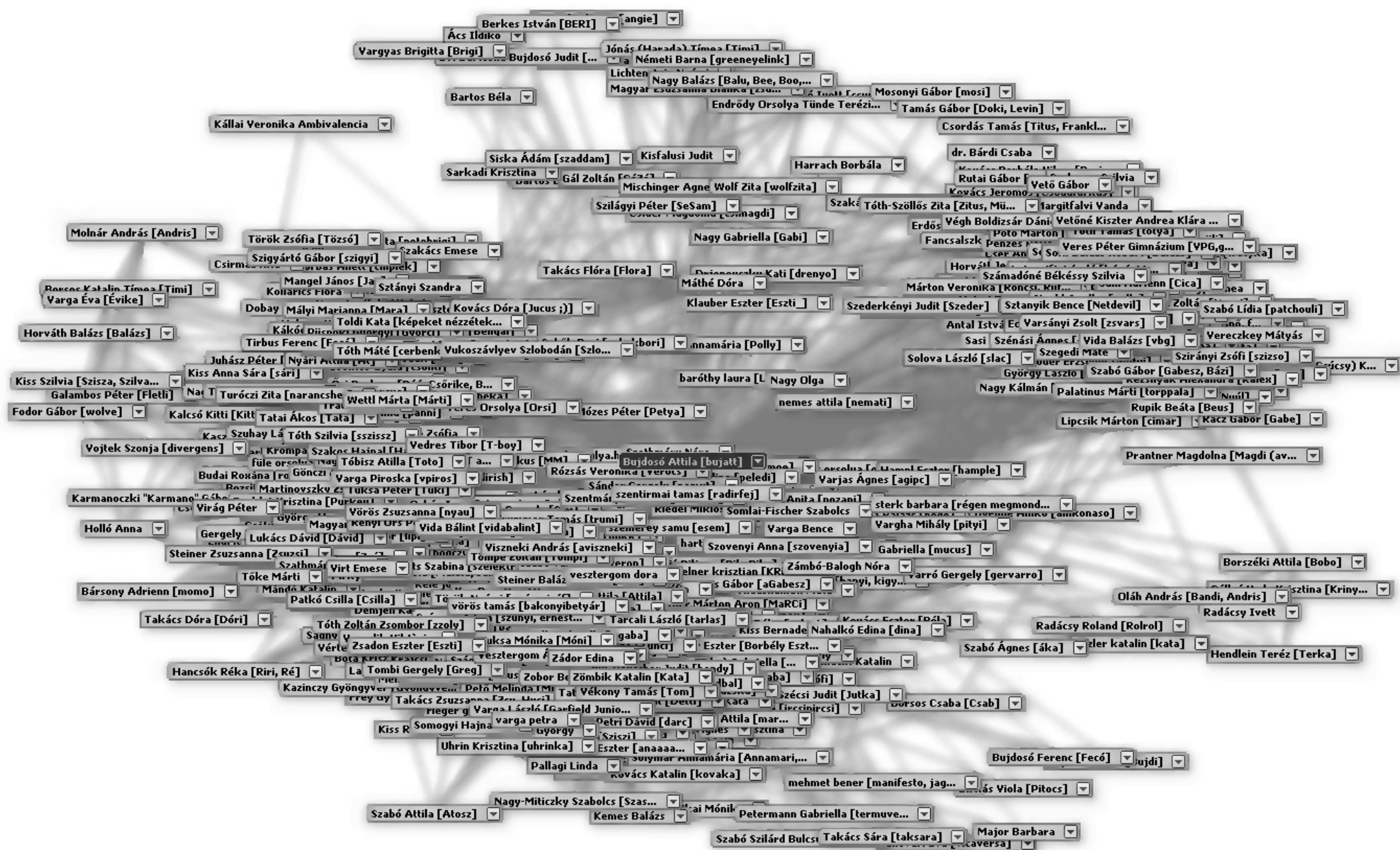
Vagy vegyük példának a fényképezést egy utazás során: a témakeresés, a kép megkomponálása, a hazaérkezés utáni képválogatás és képnézegetés... ezekből az apró momentumokból áll össze az emlékezetbe vésés folyamata.

A megfogalmazás

Az előzőekhez hasonlóan gondolataink és élményeink artikulálása is egy eszköz a tanulásban, ugyanis véleményalkotásunk, gondolataink megfogalmazása szükségszerűen egy feldolgozó-értékelő folyamattal jár együtt. Ez a kommunikáció történhet írásban – cikkírás, blogbejegyzés formájában – vagy szóban – egy előadás vagy egy beszélgetés keretein belül. Ilyen szempontból kiemelkedő szerepe van a minél intenzívebb kommunikációt lehetővé tevő szituációknak, a reszponzív közeg jelenlétének.

Ezért is van szükségünk társakra⁷, akikkel nem csak közösen éljük át, tapasztaljuk meg élményeinket, hanem akikkel beszélgetve gondolataink megosztása egyben édes kényszer arra, hogy a véleményt alkossunk, véleményt formáljunk, és véleményt mondjunk. Ezekkel a társainkkal közösen tanuljuk meg az életünket.

7 ...és ezért nem szeretek egyedül utazni.

A megismerési folyamat korlátai

A terjedelem

„A gyűjtésnek természetes határokat szab, hogy milyen időhatárok között és milyen fizikális és szakterületre kiterjedő a gyűjteményi koncepció, amely természetszerűleg egyéb korlátokat és határokat is megállapíthat. A behatároltságot fontosnak tartom hangsúlyozni (...) filozófiai megfontolásokból is: minden időben lezajló folyamatot, minden reális helyet lehetetlen duplikálni, vagyis nincs értelme a világ virtuális megkettőzésének.” (Papp, 2004.)

A gyűjthetőség terjedelmi korlátaival, valamint azzal a kérdéssel, hogy a tartalmak mely körének van tárgyi mivoltában is létjogosultsága a fennmaradásra, a *Virtuális biszbasz tálca* című munkámhoz kapcsolódó esszében⁸ foglalkoztam. A digitális – nem-digitális vitához *A lexikon és a könyv* című gondolatmenet⁹ kapcsolódik.

A megnevezés kényszere

A dolgok rendszerezéséhez, katalogizálásához általában kategorizálás, azaz elnevezések és címkék szükségesek, melynek ellentmondására El-Hassan Róza világít rá az Image Engine című installációja kapcsán írt szövegében:

„Mielőtt az Image Engine című munkát elkezdtem, azzal az ellentmondással foglalkoztam, hogy az elektronikus média képet és hangot közvetít, így audio-vizuálisnak is nevezzük, de ennek ellenére bármely információhoz csak szöveges megnevezés által juthatunk el. (...) Ennek ellenére kényes ügynek tekinthető az az eljárás, melynél a címkéken, vagy kartotékokon kell szavakkal leírni egy képet, hogy az archívumba iktathassuk. Nem véletlen, hogy a hagyományos archívumok leginkább a szerzőre, a keletkezés helyére és idejére hivatkoznak és nem elsősorban azt nevezik meg, hogy mit is láthatunk a képen.” (El-Hassan, 1999)

A digitális tartalmak nagy hátulütője, hogy - a szövegeket leszámítva – nem a konkrét tartalomban, hanem csak a leíró nevek, kulcsszavak és címkék között tudunk keresni. Szerencsére ez már a technológia fejlődésével változni látszik, vannak előremutató példák: színre¹⁰, dallamra¹¹, formára kereső szolgáltatások fejlődése nagy változásokat hozhat a jövőben.

A ráfordítás

Fontos, hogy minden összegyűjtött tartalom nem csak helyet foglal, hanem azon felül befektetett energiát emészt fel, ráfordítást és törődést igényel, elég ha a rendszerezést, a rendtartást vagy a portörölgetést annak vesszük.

8 **Virtuális biszbasz tálca** – a 2006. évi TDK építőművészeti szekciójában bemutatott munka. Digitális média, esszé. Konzulens: Karácsony Tamás.

9 **A lexikon és a könyv** – gondolatmenet arról, hogy milyen tartalmaknak milyen formátumban célszerű létezniük. A szembeállított két példa a könyv és a lexikon. Míg előbbi fizikai létezése több szempontból indokolt lehet, utóbbi kapcsán érvek elsősorban többsége szól a digitális formátum mellett.

10 <http://yotophoto.com/search-by-color>

11 <http://www.midomi.com/>

A nyelv

A tánc, a szobrászat vagy az építészet kétségbevonhatatlanul globálisan értelmezhető nyelvek – részlegesen mindenképpen. Bármennyire is lokális kontextusban létezünk és alkotunk, csak azért mert az építészet globális nyelvét beszéljük, annak önkéntelenül lesz globális mondanivalója.

Ebből a szempontból az a körülmény, hogy a beszélt nyelvek lokális keretek közé szorítkoznak, (sőt, pont emiatt kulturális identitásunk fontos részét képezik) fontos ugyan, de nem kizárólagos aspektus a globális-lokális vitában. Ezzel szemben a nyelvi korlátok tekinthetők csupán apró tökéletlenségnek, kijavítandó csorbának.¹²

A tökéletlenség

A megfogalmazás csakúgy, mint a rögzítés és a rendszerezés nem minden esetben tud tökéletesen precíz, mindenre kiterjedően teljes lenni. De általában véve ez mindenről elmondható: az életben semmi sem százszázalékos, és hogy a kedvező oldalát nézzük ennek a pontatlanságnak: **a pontatlan megfogalmazottság hiánya lehet előnyös is**, amennyiben felszabadít és fantáziára építve más tartalmat ad vissza. Tehát akár a véletlen torzulás vagy a tudatos torzítás nem csak kevesebbet, többet is jelenthet.¹³ Hiszen a lehatárolatlanság különböző kapukat hagy nyitva, kiutakat enged és szabad értelmezési lehetőségeknek ad teret.

Konklúzió

A tanulási folyamatnak tehát nem csak az ismeretek összegyűjtése és mennyiségi felhalmozása, hanem általánosságban a rögzítés, a rendszerezés, a megfogalmazás is eszközei. Azáltal, hogy a gondolataimat próbálom összegyűjteni, dokumentálni, rendszerbe foglalni és analizálni – rengeteget tanulok. Megtanulom a gondolataimat, és tisztába kerülök önmagammal.

Erre való a diploma, nem?

12 Volt egy cseh diplomaterv kiállítás az Erzsébet téri Gödörben, amelyen a tervlapok eredeti, cseh feliratozással voltak kiállítva. A tervek java-részt így is értelmezhetőek voltak, ebben a helyzetben a szövegek érthetlensége kirívó hibaként jelent meg.

13 **Made in China – az vagy amit meg(v)eszél.** in: Re:Orient – Rejtett hálózatok architektúrája. Múcsarnok, Budapest, 2006.
Lásd még Chinese whispers szócikk a Wikipédián.

Gondolatok és építészet

Eddig arról esett szó, hogy a gondolataink milyen szerepet játszanak életünkben, hogy melyek azok a módszerek, amelyekkel megtanuljuk őket, és hogy miként lehetünk képesek kiigazodni közöttük.

Gondolatok és építészet viszonyát vizsgálva először is abba a filozófiai kérdésbe ütközünk, melyet Wesselényi-Garay Andor tett fel (azzal a különbséggel, hogy ő gondolatok helyett szavakat említ):

„Feltett szándékom ugyanakkor, hogy nyitva hagyjam annak a kérdését, hogy általában szavak csatlakozása mennyiben tekinthető tektonikának; egymáshoz viszonyított helyzetük mennyiben tekinthető térnek; végső soron pedig azt, hogy szavak rendszere és – hangsúlyozom általános esetben – belső térbelisége mennyiben tekinthető építészetnek.(...)

Márpedig a relatív viszonyrendszert, elhelyezkedést bemutató, modellező valamit térnek, a kapcsolódás mikéntjét illusztráló rendszert pedig tektonikának nevezzük. Ha szavak, kifejezések bizonyos halmaza hangsúlyozottam térbeli és tektonikai szempontok szerint alakul, akkor e jelenségalmazra joggal tekinthetünk építészetként is. Egy ilyen építészetdefiníció természetesen radikálisan kiterjeszti az építészeti alkotások körét...” (Wesselényi-Garay)

Egy ilyen építészetdefinícióval – bármennyire is szimpatikus számomra – óvatosan kell bánni, mert az építész, mint konstruktórt azonnal a világ minőségét alapvetően befolyásolni képes, mélyreható változások letéteményesévé teszi. Ez további érdekes, itt nem tárgyalandó társadalmi-politikai kérdéseket vet fel, miszerint nem ugyanaz látja a problémát, mint aki tudja a megoldást, vagy akinek hatalmában áll a változásokat előidézni.

Gondolatok és közügy

A másik probléma akkor merül fel, amikor a diplomaterv lehetséges témájához a szubjektumon keresztül közelítünk. Ugyanis bármilyen programalkotás vagy tervezés megkezdése előtt fel kell oldanunk azt az ellentmondást, ami egy gondolat személyessége, valamint az építészet közügy volta között feszül.

Egy gondolatról joggal jelenthető ki, hogy személyes dolog, és így senki másra nem tartozik (bár ezt a későbbiekben még vitatni fogom). Ezzel szemben egy épület megvalósulása – vagy éppen meg nem valósulása – annak szellemi és materiális volumene, funkciója és városi szerepe okán feltétlenül közügy. Hogy választ kapjunk arra kérdésre, hogy egy személyes gondolat milyen vonatkozásokban jelenhet meg egy épületben, előbb meg kell válaszolnunk azt a sokkal általánosabb kérdést, hogy egy gondolat mikortól számít közügynek?

Az antropológiai közelítés

Személyesség kontra közügy ellentét feloldásának egyik módja az antropológiai közelítés, amellyel a Filmmúzeum tv csatornán látható privát filmgyűjteményt, a blogoszféra személyes ihletettséggű részét, a Plasztik művek¹⁴ kiadványban olvasható, műanyag tárgyakhoz fűződő történeteket, vagy akár a Libella asztallapjai alá becsúsztatott papírcetliket vizsgálhatjuk.

A közösség felől érkező készlet

A hétköznapi életben azt tekintjük közügynek, ami közvetlen hatással van a minket körülvevő fizikai és szociális környezetre: a világ azon részére, amelyben élünk, valamint arra a közösségre, melynek részesei vagyunk; így közvetetten saját életünket is befolyásolja. A köz irányából tekintve ennek intézményesült (politikai, igazgatási, gazdasági, szociális, kulturális, stb.) háttere van, ami azt is eredményezi, hogy a társadalom egy közszereplő tevékenységét, cselekedeteit és megszólalásait automatikusan közügyként fogja fel. A kialakult intézményi keretek szorításától leginkább független tevékenységi forma **a szabad gondolkodás és alkotás** folyamata, amely ugyanúgy befolyásolhatja a köz világszemléletét, irányíthatja a gondolkodását, illetve meghatározhatja alapvető élményeit.

14 Fejős Zoltán - Frazon Zsófia (szerk.): **Plasztik művek**. Alternatív műanyagtörténet a celluloid könyvtáblától a felfújható fotelig. Budapest, Néprajzi Múzeum, 2006.

Az egyén oldaláról viszont más definícióra van szükség, itt nem a közösség ítélete, hanem egy belső legitimáció az, ami közügyként határozhat meg egy gondolatot. Ez a legitimáció abból a vélekedésből vagy hitből fakad, hogy egy gondolat lehet olyan fontos vagy jó¹⁵, hogy az hatással van a világra. Ha pedig ez igaz, akkor még a gondolat tulajdonosának sincs joga megtagadni a világtól bármit, amitől gazdagabb lehet a világ; sőt erkölcsi felelőssége megosztani azt másokkal.

„A művészet mint olyan, mindenképpen élményt szeretne adni a többi embernek. (...) Én is gondoltam arra, hogy több dalomat nem írom meg, amit végül mégis megírtam. Mert mi közük van ismeretleneknek az én személyes élményeimhez? De a lényeg az, hogy megosztom azt, amim van.” (Nap)

Egy köztes készítés: a törlesztés igénye

Van egy másik szempont, amit figyelembe veszek arra vonatkozóan, hogy gondolataink és cselekedeteink hatással lehetnek másokra. Életünk körülményeire, valamint az ebből leszűrődő élményekre és emlékekre tekinthetünk úgy is, mint amit mind a világtól kaptunk – hitelbe. Egy olyan kéretlen kölcsön formájában, amit saját elhatározásunktól függetlenül kaptunk ugyan, de valahol mégis visszafizetni tartozunk.

A belső készítés: az önmegvalósítás igénye

A világ dolgaihoz való hozzájárulásra, valamiféle tartalom vagy érték létrehozására, vagyis egy szóval **az alkotásra irányuló készítés** az önmegvalósítás iránti igényből származik, ami Abraham Maslow elmélete szerint az ember legmagasabb szintű szükséglete.¹⁶

Varga Ferenc szobrász a *Sikertelen kísérlet a szoborfaragásra hívó készítés megtagadására* című munkájával ezen szükséglet kioltására tett kísérletet. Bár véleményem szerint alapvetően téves hipotézisből indult ki – miszerint a legvégső mű elkészítésével az alkotói vágy megszüntethető – nagyon találóan az önmegvalósító ember létállapotára a „helyén lévő ember állapota” kifejezést használja.

„A szoborfaragás készítésének kioltásával kapcsolatban a következő hipotézist állítottam fel. Ha elkészítem azt a legeredőbb (primordiális, elsődleges, ősz-eredeti) szobrot, amit én elméletileg valaha is elkészíthetek, akkor értelmét veszti a szobrászat folytatása, hiszen ezzel elvégzem a legvégső feladatot. Aki lemerül a tenger fenekéig, az már nem tud mélyebbre merülni. A mélységbe merülés vágya természetesen, magától megszűnik, mihelyt elérjük a tenger fenekét. Meg kell szűnnie tehát a szoborfaragás készítésének is, ha elkészítjük a legeredőbb szobrot. (...)

15 Persze hogy kinek mi az értékes és a jó, az teljesen szubjektív kérdés. Bármi az lehet, tehát minden. Ebből viszont az következik, hogy nem lehet konkrét személy belátására bízni – még az alkotóéra sem! – annak eldöntését, hogy melyik gondolat vagy alkotás minősül társadalmilag hasznosnak, mert egy ilyen tett óhatatlanul szűrést, azaz nagyobb szigorúságot, kevesebb megengedést jelentene.

Vajon kötelezhető-e a művész arra, hogy minden munkáját megossza a nagyvilággal? A művésznek *van-e joga* saját műveit privát szférájába zárni, ezzel gátat szabva azok terjedésének, ami viszont kizárja, hogy más emberek megismerjék, és hatást gyakoroljon rájuk. Vajon közérdekből megismerhetővé lehet tenni egy művész életművét? És személyes életének vonatkozásait, például levelezését?

16 **A motiváció Maslow-féle szükségletelmélete**

Abraham Maslow elmélete szerint a szükségleteknek létezik egy hierarchiája, mely az alapvető biológiai szükségletektől azon komplexebb pszichológiai motívumokig terjed, melyek csak akkor válnak fontossá, ha az alapvető szükségletek már kielégülést nyertek. Ezek a szükségletek:

1. Fiziológiai szükségletek: éhség, szomjúság, szexualitás.
2. Biztonsági szükségletek: fizikai védettség, kiszámíthatóság.
3. Szeretet, valahová tartozás szükséglete: gyengédség, viszonzott szeretetkapcsolat.
4. Elismerés szükséglete: önbecsülés, mások elismerése, hírnév, becsvágy.
5. Kognitív szükségletek: tudni, érteni, megismerni.
6. Esztétikai szükségletek: szimmetria, rend, szépség.
7. Önmegvalósítás szükséglete: elérni a bennünk rejlő lehetőségeket.

Forrás: <http://www.cons.hu/index.php?menu=cikk&id=20>

<http://indy.poliod.hu/program/pszicho/Htmlfile/5262.htm>

<http://www.jgytf.u-szeged.hu/tanszek/pszichol/Palkutiadrienne/palkuti-maslow-szukseglethierarhiaja-2005-11-30-n13.pdf>

A kísérlettel nem sikerült kiirtani tudatomból a szoborfaragás vágyát. Erős a gyanúm, hogy számomra nincs már több lehetőség a szoborfaragás megtagadására. A szobor faragása közben saját állapotomat a »helyén lévő ember állapota« kifejezéssel írtam le. Ez a feladatát teljesítő, az élethivatását elvégző ember állapota. A »helyén lévő ember állapotánál« hitelesebb állapotot nem tudok elképzelni. Például sem az »újat kereső ember állapota«, sem a »kor kívánalmainak eleget tevő ember állapota«, sem a »társadalom számára dolgozó ember állapota«, sem más egyéb állapot nem tud bennem versenyre kelni a helyén lévő ember állapotának gondolatával.» (Varga, 2006)

Az önmegvalósítás igénye felveti az önmegvalósítás képességének kérdését. Maslow az önmegvalósító személyek életét vizsgálva azok megkülönböztető jellemzőit pontokban¹⁷ összegezte, míg Bruce Mau egy pontokba szedett kiáltványt¹⁸ fogalmazott meg arról, hogy hogyan legyünk kreatívak.

Úgy vélem, hogy a tárgyalt, a közösséghez való viszonyunkból és saját személyiségünkől fakadó késztetések lehetnek olyan erősek, hogy gondolatainkat közüggé emeljék. Az előzőeket összefoglalva tehát arra az eredményre jutottam, hogy minden gondolat, amely hatni akar vagy hatni képes – szükségképpen közügy.

17 Maslow, vizsgálva az önmegvalósító emberek életét (...) az önmegvalósító személyek megkülönböztető jellemzőit az alábbiakban összegezte:

- A valóságot gyakorlatiasan észlelik, és jól tűrik a bizonytalanságot.
- Olyannak fogadják magukat és másokat, amilyenek.
- Spontán módon gondolkodnak és viselkednek.
- Természetesek és mesterkéletlenek.
- Inkább a problémákra, mint önmagukra összpontosítanak.
- Függetlenek és autonómak.
- Állandóan készek az események friss látásmódjára.
- Jó humorérzékük van, humorérzékük filozofikus, gondolatgazdag és nem ellenséges tartalmú.
- Kreatívak, találékonyságuk friss és a gyermekéhez hasonlít.
- Törődnek az emberiség jólétével.
- Mélyen átélik az élet alapélményeit, gyakran tapasztalják a természettel való egység élményét, az idő és a tér dimenzióit.
- A tevékenység folyamatát önmagáért méltányolják.
- Erős és bensőséges kapcsolatokat alakítanak ki inkább kevés, mint sok emberrel.
- Objektív nézőpontból képesek az életre tekinteni.
- Belső függetlenségüket őrzik attól a kutúrától, amelyben élnek. Bizakodva élnek egy jóhiszemű világban.

Forrás: <http://www.cons.hu/index.php?menu=cikk&id=20>

18 Bruce Mau: **An Incomplete Manifesto for Growth**. Forrás: <http://www.brucemaudesign.com/manifesto.html>

Hatni és hatódni

Kreatív, alkotó énünk az életünk során minket ért ingerekből táplálkozik. Szent Györgyi Albert ezt úgy fogalmazta meg: „Látni, amit mindenki lát, és gondolni, amit még senki sem gondolt.” Könnyű belátni, hogy ezt a spontán befogadási folyamatot nem igazán lehetséges kizárni az életünkből – éppen ezért botorság is lenne ettől az inspirációs forrástól megfosztani magunkat, vagy letagadni azt. Más kérdés, hogy egy inspiráló ingerre való hivatkozásnak, azaz az **inspirációs referenciák** közzétételének nincs kialakult eljárás módja, sem elterjedt formátuma – szemben például a tudományos értekezésekben szereplő idézetek és hivatkozások rendszerével.

Arturo Frediani, fiatal spanyol építész, amikor arról kérdezték, hogy milyen munkamódszerrel dolgozik, így válaszolt:

„Először mindenféle információt begyűjtök a megbízó elképzeléseiről és a helyszínről. Ez egy elég hosszú folyamat. Amikor ezek a kis információdarabok elérik a kritikus tömeget, interakcióba lépnek egymással...”

A felhasználható szellemi nyersanyagok feltárásával, egy inspirációs bázis felépítésével, tudatos használatával komolyan növelhetjük kreatív potenciálunkat. Ebből a felismerésből az következik, hogy nem csak arra lehet készítenünk, hogy hassunk, hanem ugyanannyira szükségünk lehet arra, hogy hatással legyenek ránk.

Az inspiráció, mint mindennapi szükséglet

Olyan korban élünk, amikor az információfogyasztásunk napról napra növekszik.¹⁹ Ezen belül, mint az imént érveltem, az élmények, ingerek és inspiratív tartalmak iránti igény is számottevő. A következőkben azt vizsgálom, hogy hogyan kerülhet sor ennek az igénynek a kielégítésére, azaz hogy az inspirálódás általában milyen körülmények között megy végbe. Ha ez sikerül, akkor képet alkothatunk arról, hogy mindennek milyen létező intézményi keretei, milyen funkcionális és építészeti következményei vannak. Valamint közelebb kerülünk ahhoz is, hogy a hatás és hatódás folyamatát építészeti eszközökkel tudatosan erősíteni és fokozni tudjuk.²⁰

Hogyan történik az inspirálódás? Hogyan lehet modellezni azt a pillanatot, amikor ingerek érik az embert? A vizsgálathoz megalkottam egy képet, hogy elképzelhessem, illetve leírhatóvá tegyem a folyamatot.

„A művészet, akár a betegség, fertőzés útján terjed.”

Ez a Lev Tolsztojnak tulajdonított mondás, valamint Frediani (kritikus tömeg-) hasonlata végül együtt a következő kép kialakítására készített:

A levegőben sok apró, pici, pollenszerű részecske lebeg, amelyek az inspiratív tartalom egységnyi hordozói²¹. Minél több ilyen pollennel találkozunk, minél több kerül látókörünkbe, annál nagyobb eséllyel ragadják meg szabadon lebegő figyelmünket²²; és így annál nagyobb eséllyel lehet ránk hatással a hordozott inspiratív tartalom.

Az inspirálódás folyamata tehát a találkozás létrejöttétől függ.

19 Sokat emlegetett megfigyelés, hogy a huszadik század végére társadalmunk információfogyasztóvá vált. Információra hajlandóak vagyunk többet költeni, mint más, sokkal alapvetőbb szükségleteink kielégítésére. Egyre többet áldozunk tv-csatornák, napilapok vagy internet előfizetésére, magazinokra és könyvekre, cd- és dvd lemezekre, valamint az ezek használatához szükséges eszközökre (számítógép, mobiltelefon, hang- és kép lejátszó készülékek).

20 Néhány korábbi munkám során már foglalkoztam azzal a kérdéssel, hogy a gondolkodás közegét miként lehet gerjeszteni, annak milyen téri összefüggései vannak.

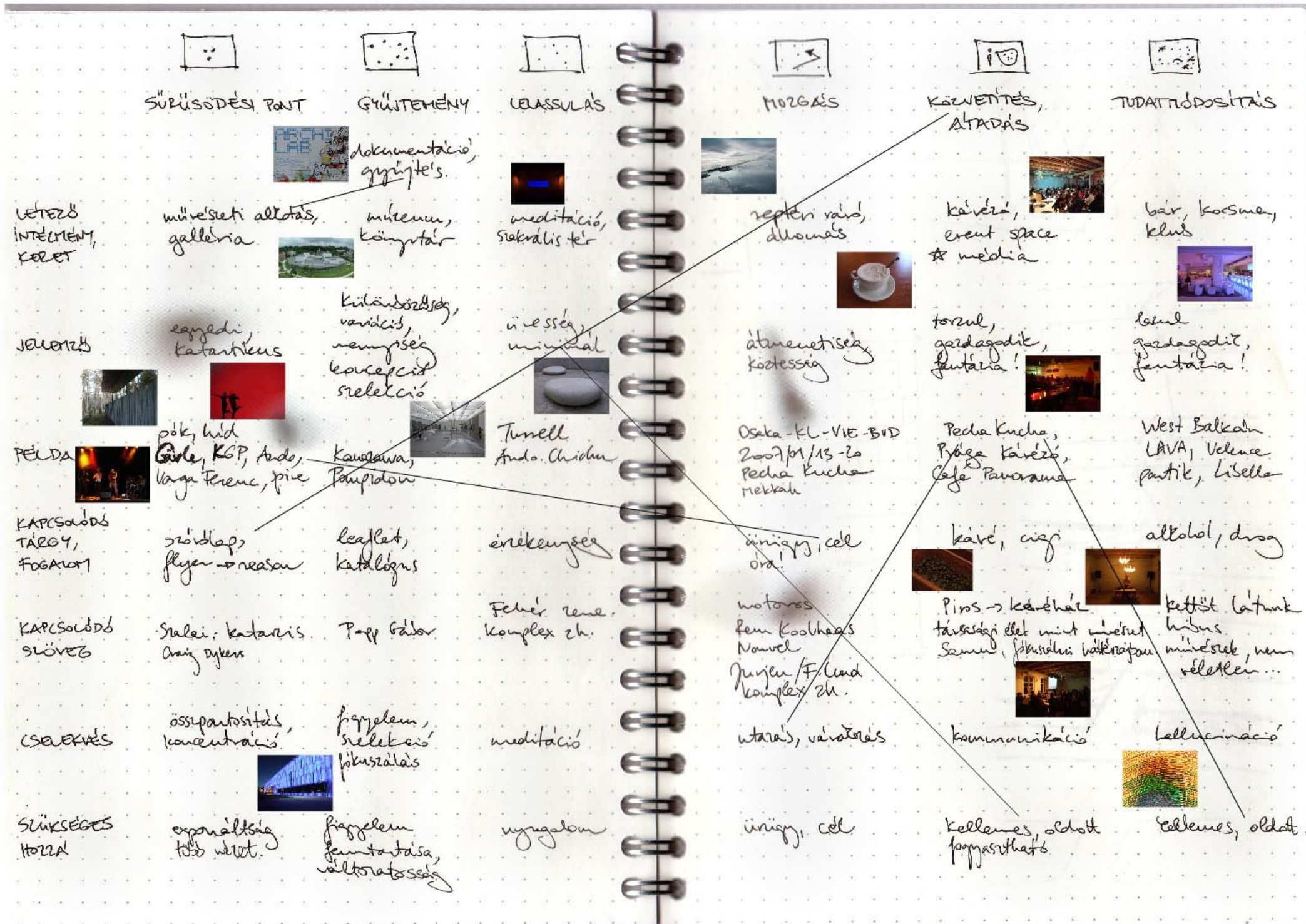
Bujdosó Attila, Meditz Anna: **Gerjesztett tér: UV Budapest** – a 2003. évi TDK Építőművészeti szekciójában bemutatott munka. Installációs javaslat, tábló, esszé. Konzulens: Ana Betancour A+URL, Klobusovszki Péter.

Babos Áron, Bujdosó Attila, Csaba Gabriella, Meditz Anna, Vadász Balázs: **A gondolkodás terei** – alkotóheti munka. Modell. Műteremvezető tanár: Karácsony Tamás.

21 Ez a kép közeli rokonságot mutat a memetika tudomány elképzeléseivel.

Bővebben lásd: Susan Blackmore: A mémgépezet, 1999. és Memetika szócikk a [Wikipédián](#).

22 A **szabadon lebegő figyelem** kifejezést a pszichoanalitikából kölcsönvéve (S. Freud)

Felhasznált irodalom:

Cságoly Ferenc: Középülettervezés jegyzet

Domokos Gábor: Modellek a diszkrét és folytonos között - avagy dialógus a kontinuumról. Akadémiai székfoglaló előadás, elhangzott 2004. szeptember 27-én az MTA székházban. Elérhető az interneten: <http://www.mta.hu/fileadmin/szekfoglalok/000864.pdf>

El-Hassan Róza: Image Engine. Installációhoz írt szöveg. Budapest, 1999. Elérhető az interneten: http://www.c3.hu/events/99/image_engine/indexhu.html

Nap: interjú. Creative Magazin: Az ős Kaján, 2006. március.

Papp István: Tér és idő – a múzeum és könyvtár szemszögéből. Elhangzott 2004. november 12-én a „Szolnok Város Közkönyvtára és Múzeumi Gyűjtőhelye” alapításának 70. évfordulója alkalmából rendezett tudományos ülésen; megjelent a szolnoki Kaptár 2004. évi 2. számában. Elérhető az interneten: <http://www.ki.oszk.hu/3k/valcikkek/valcikkek0501/papp.html>

Varga Ferenc: Szoborfaragásról a technokultúra és a tömegmédiá korában. Budapest, 2006. Elérhető az interneten: <http://www.vargaferenc.net/>

Wesselényi-Garay Andor: Szavakból szőtt építészet. Budapest, 2005.

Köszönetnyilvánítás:

Szeretném megköszönni mindazoknak, akik nélkül e diplomamunka nem valósulhatott volna meg így, ilyen formában:

Elsősorban Szüleimnek és nővéremnek Bujdosó Ildikónak, valamint férjének Vukoszávlyev Zoránnak, no és persze Milánnak

Tanáraimnak: Bárdné Feind Teréz, Cságoly Ferenc, Domokos Gábor, Fazakas Zsolt, Guzsik Tamás, Hild György, Karácsony Tamás, Krähling János, Répás Ferenc, Wesselényi-Garay Andor.

Azoknak, akiktől sokat kaptam: Borgulya Gergely, Kovács Gerzson Péter, Nagy Kálmán, Somlai-Fischer Szabolcs, Szemerey Samu, Széll Márta, Varga Ferenc, Építész HK.

Feedback: többek között Antal Gabriella, Borbély András, Farkas Klaudia, Fekete Ada, Kiss Ida, Pálvölgyi Kata, Steiner Balázs Miklós, Vesztergom Ádám, Weninger Klára

Közreműködés: Borgulya Gergely, Deliága Judit, Gáspár György, László Anna, Schöff Gergely, Steiner Balázs Miklós, Szúnyog Ádám, Vesztergom Ádám.

És külön köszönöm rengeteg barátomnak, határon innen és túl. Nélkülük még mindig barlangban ülnék.